

Haala Eeyyeentaa Ta'een Daa'imman

Naamusa Barsiisuu

Kitaaba Harkee Barsiisonniifi Hojjattoonni

Dhaabbata Kunuunsa Daa'immanii Maatii

Ittiin Mariisisuuf Qophaa'e

Bara 2012

Dursa

Kitaabni kun biyya keenya keessatti haala akkamiin naamusa barsiisuun akka danda'amurratti hubannoo maatiifi barsiisotaa leenjiidhaan guddisuudhaaf yaadamee kan qophaa'edha.

Daa'imman dhaloota abdiin boruuti. Haaluma kanaan, dirqama dhaalootaa isaanii gara fuulduraa miira na galcha jedhuun akka ba'uu danda'an gochuuf yoo barbaadame karaa danda'ame hundaan dursanii haala mijeessuun barbaachisadha. Argannoowwan qorannoo bara dheeraaf gaggeeffame akka agarsiisontti waggoota jalqabaarratti kunuunsi daa'immaniif godhamuufi xiyyeeffannoon kennamu jireenya daa'ima gara fuulduraa murteessuuf gaheen qabu baay'ee olaanaadha. Kunuunsa daa'immanii ilaalchisee gaheen maatiifi barsiisotaa iddoo guddaa qabaata.

Biyya keenya keessatti haalli guddisa daa'immanii barsiifata dhalootaa dhalootatti darbaa dhufeen ijoolleen akka hinbeelofneefi hindheebonne akkasumas akka itti hinqorrine gochuu malee guddina qaama, sammuu, xiinsamuufi hawaasummaa isaaniif xiyyeeffannaan baay'ee itti hinkennamu. Ijoolleef soorata kennuun, obaasuufi akka itti hinqorrine gochuun kunuunsa barbaachisaa ta'ullee dhimmoonni xiyyeeffannoon itti kennamuu qaban hedduun nijiru.

Dhimmi mirga ijoollee kabajuu akkasumas ijoollee seera barsiisuuf karaaleen itti fayyadamnu kanneen xiyyeeffannoo osoo hinargatiin turanidha. Daa'imman akkuma qaama hawaasa kamiyyuu abbaa mirgaa ta'uu isaanii hubachuu dhabuufi daa'imman yoo qunxuuxaman/adabaman malee seera hinbaratan ilaalchi jedhu hawaasa biratti bal'inaan hidda fageeffatee waan tureef, mirga daa'immanii kabajuurratti rakkoowwan addaddaa nimul'atu. Fakkeenyaaf, sochii daa'imman taasisan baay'ee daangeessuun, yommuu daa'imman amala namoota gurguddoo biratti hinbarbaachifne agarsiisan rukkutuun, adabuufi tarkaanfileen kana fakkaatan kan fudhataman daa'imman amala badaa fudhatanii akka hinguddanne ilaalcha jedhurraan kan ka'edha. Ilaalcha dogoggoraa kanaanis daa'imman seera barsiisuuf tarkaanfiin fudhatamu daa'immanirratti miidhaa geessisaa turee jira.

Kaayyoon barreeffama kitaaba kanaas daa'imman seera barsiisuuf ilaalchita miidhaa geessan kanneen hawaasa biratti hidda gadi fageeffatanii turan jijjiiruuf yaaliiwwan taasifaman deeggaruu kan dadeessisu tooftadhee biroo dhiyeessuufidha. Kanaafuu, maatiin yookiin guddistoonni akkasumas barsiisonni barreeffama kitaaba kana keessa jiru fayyadamuun daa'imman karaa eeyyeentaa qabuun seera barsiisuu nidanda'u. Dhaabbanni 'School Readiness Initiative' kitaaba

kana akka ittiin barsiisuun tolutti qopheessuun fayyadamtootaaf dhiyeessuu isaaf gammachuun itti dhaga'ama.

Dr. Minilik Dastaa Argaww

Ogeessa yaala sammuufi hogganaa piroojektichaa

Qajeelfama Waliigalaa Leenjicha Ilaalchisee

Kaayyoon leenjichaa dhuma leenjichaatti maatiin/guddistoonni daa'imman seera qabsiisuuf miidhaa mala hi'eentaa ta'eefi faayidaa mala eyyeentaa ta'ee ilaalchisee maalummaafi garaagarummaa isaanii nihubatu.

Hirmaattota Leenjichaa

Hirmaattota leenjichaa akka ta'aniif kanneen eegaman barsiisota, hojjattota dhaabbilee daa'imman kunuunsan keessa hojjatan akkasumas maatiifi guddistootaadha.

Marii Yeroo Darbee Keessa Deebi'uu

Jalqaba leenjii hundaarratti hirmaattonni lama filatamuudhaan leenjii yeroo darbeerratti waan baratan yaada ijoo akka dubbatan leenjistootaan/mariistootaan nigaaafamu. Fakkeenyaaf,

- Wantoonni nuti yeroo darbe irratti mariigoone maalfa'i?
- Dhimmoota yeroo darbe irratti mariyanne ilaalchisee mana keessanitti ijoollee keessan waliin maalfaa raawwattan? Rakkoon isin mudate jiraa?
- Barumsa yeroo darbee olla keessaniif qooddani jirtuu?

Madaallii Leenjii Duraafi Leenjii Boodaa

Gochawwan leenjii yeroo darbee yaadachuuf taasifamu ilaalchisee leenjiin guyyaa itti aanuu osoo hineegaliin dura madaalliin leenjii duraa hirmaattotaaf nikennama. Beekumsa leenjicharraa argatan gamaggamuuf immoo dhuma tokkoo tokkoo leenjiirratti madaalliin leenjii boodaa nikennama.

Dambiiwwan Waliigalaa Leenjichaa

Guyyaa jalqabaa leenjichaarratti seerota armaan gadii hirmaattoonni akka beekan godhaa:

- teessumni leenjifamtootaa gamtokkee geengoo yoo ta'e akka filatamu beeksisuu.
- Hirmaattonniifi mariisistoonni akka wal baran gochuu.
- yeroon argamuu
- yeroo leenjiitti mobaayila cufuu ykn sagalee balleessuu

- wayitii leenjii hundarrattuu argamuu
- dammaqinaan hirmaachuu
- yaada namoota biroo kabajuu
- guyyaa hundumaa jalqabarratti hirmaattota lama kanneen barnoota guyyaa darbe baratan ilaalchisee yaadachiisuun gabaasa dhiyeessuu danda'an filachuu, daqiiqaa 5 yeroo itti dhiyeessan murteessuu.
- Iddoo leenjichaa sirreessuu, guyyaa hunda jalqabarratti daqiiqaa kudhaniif qindeessitoonni leenjichaa iddoo leenjii nimijeessu.

Meeshaalee Barbaachisan

- Sadaraka umrii daa'imaan kan walsimu kitaabileefi fakkiiwwan seenaa yookiin oduu durii
- gabatee qulqulluu irratti barreessan /filiip chaartii)
- maarkarii/boronqii
- kobbiifi dabtara yaadannoo
- barruulee garagaraa

Dhuma tokkoo tokkoo leenjiirratti leenjistoosni/mariisistoosni yaadannoo qabachuu qabu.

Dhuma tokkoo tokkoo leenjiirratti mariisistoosni waa'ee adeemsa marii yaadannoo qabachuutu irraa eegama. Qophii marchaaf taasisan keessatti yookiin adeemsa marii keessatti yaadota adda ta'aniif boqonnaa kana keessatti hammatamuu yookiin irra deebi'anii ilaalamuu qaban yaadannoo qabachuun barbaachisaadha.

Yaadonni bu'uraa kunniin sanada kana gara fuulduraatti caalaatti gabbisuuf nigargaaru. Yaadannoowwan haala kanaan qabataman dhabbanni "School Readiness Initiative" biiroolee barnootaa, fayyaafi dhimma dubbatootaa, daa'immaniifi dargaggootaa waliin waltahuun leenjii leenjistootaa qopheessanirratti dhiyaachuun mariin yoo irratti gaggeeffame kitaaba leenjii fooyyessuufi guutuu taasisuuf baay'ee fayyadu.

Daa'imman haala eyyeentaa ta'een seera qabsiisuu

Leenjiin kun waa'ee daa'imman seera barsiisuu ilaalchisee odeeffannoo bu'uraa niqabsiisa.

Saantaa Raawwii

<i>Qabiyyee</i>	<i>Mala baruu-barsiisuu</i>	<i>Yeroo</i>
Madaallii leenjii duraa	Waraqaa gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Kaayyoo leenjichaa	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 2
Seera jechuun maal jechuudha?	Gaaffiifi deebii, ibsa	Daqiiqaa 10
Maalummaa adabbii hubachuu	Gaaffiifi deebii, ibsa	Daqiiqaa 10
Karaalee ijoollee seera itti qabsiisan	Gaaffiifi deebii, ibsa	Daqiiqaa 15
Wantoota maatiin raawwachuu danda'an	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 10
Ergaawwan ijoo ta'an	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 10
Madaallii leenjii boodaa	Waraqaa gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Kaayyoo Leenjichaa

Leenjii kana booda leenjifamtoonni:

- amala sirrii ta'eefi sirrii hintaane adda baasu.
- maloota ittiin naamusa karaa eeyyeenotaa ta'en qabsiisan nitarreessu.
- maalummaafi akaakuu adabbii adda baasu.
- rakkoo adabbiin dhaqqabsiisu niibsu.
- seerri maal jechuu akka ta'e nihubachiisu.
- maloota daa'imman ittiin naamusa barsiisan adda nibaasu.
- Tooftaalee gadhee seera ittiin barsiisuuf hinmijanne nihubatu.

1. Seera jechuun maal jechuudha?

Mariyachiisaa

Isin deebii osoo hinkenniin dura, 'seera jechuun maal jechuudha? jechuun hirmaattota gaafadhaatii deebii isaanii gabateerratti barreessaa.

Hiika

Seera jechuun amala hawaasummaafi aadaa hawaasaa keessatti fudhatama qabu kan namni tokko haalaafi iddoo addaddaatti akka calaqqisu kan irraa eegamudha,

Seerri amala namni tokko aadaa isaa keessatti fudhatama qabu agarsiisu, amala fudhatama hinqabnerraa immoo kan of qusatudha. Maalummaafi ibsituu namuusa sirrumma qabuufi hinqabne aadaa irraa aadaatti akkasumas umrii irraa umriitti garaagarummaa qaba.

Daa'imman maatii isaaniin /guddistoota isaaniin yookiin aadaa isaaniin akka guddatan, akka dubbataniifi akka raawwatan, akka hindubbanneefi hinraawwanne, qajeelfama baratan yookiin kennameef yoo raawwatan daa'imman seera/naamusa qabeeyyii jedhamu. Daa'imman seera kan baratan maatii isaaniirraati.

1.1. Seera qabsiisuu jechuun maali?

Muuxannoon akkuma beekamutti seera qabsiisuu jechuun ijoolleen maatiirraa yookiin barsiisaarraa yookiin kan biroorraa adabbii qaamaa isaanirra ga'uu malu sodaachuun amala hinbarbaachifne akka dhiisan gochuu akka ta'e nibeekama. Haata'u malee kun hiika isa sirrii miti.

1.1.1. Seera qabsiisuu hiikni isaa inni sirriin maali?

Ijoollee naamusa/seera barsiisuu jechuun raawwii seeraa ykn ijoolleen naamusa isaanirraa barbaadamu akka agarsiisaniifi wanta barbaadamu akka raawwatan akkasumas wanta hinbarbaachifne akka hinraaww-anne, naamusa kanaanis itti fufinsaan akka raawwatan jaalalaan

Mariyachiisaa

Deebii osoo hinkenniin dura hirmaattota barsisotaan kan beekamu 'seera barsiisuu' maal jechuu maali? Jechuun gaafadhaatii deebii isaanii gabateerratti barreessaa. Fakkeenyaaf, "Daa'immni kun seera qabaachuu qaba, jecha jedhuuf "Mucaan kun rukkutamuu yookiin adabamuu qaba," hiika jedhuti kennamaaf.

Hiikni baratame kun yaada qajeelaan kan qabatame ta'ullee dogoggoradha. Hiika isa

1.1.2. Daa'imman seera qabsiisuun maaliif barbaachise?

Hubannoon seeraa galmi isaa inni dhumaa daa'imman amala isaanii hubachuu filannoo isaaniif itti gaafatamummaa kan fudhatan, mataa ofiifi namoota biroof kabaja kan kennaniifi kaka'umsa mataa mataa isaaniin adeemsa sochii ittiin taasisanidha.

Mariyachiisaa

Daa'imman seera qabsiisuu jechuun barsiisuufi fakkeenya ta'uun seera fudhatama qabuun kunuunsanii guddisuudha malee amala nuti hinbarbaanne yommuu isaan agarsiisan adabuu jechuu miti.

Daa'imman seera qabsiisuun kan danda'amu jaalalaafi obsaan, kutannoon leenjisanii geesisuun seeraafi dambiif akka bitaman gochuun malee adabbiin akka hintaane hubatamuu qaa.

ootii
saan
nid

taasisannu, qajeentannoota ijoohee isaanii kennan...
tarkaanfii sirreessaa walitti fufiinsaan fudhataa deemaniin daa'imman dandeetti mataa ofiin naamusa barsiisuu gabbifatu. Hanqina naamusaa daa'immanii karaan ittiin sirreessan eyyeentaa yookiin hiieentaa ta'uu danda'u.

1.3. Daa'imman seera bu'uura gaarii qaburratti guddisuun fayidaan argamsiisu maal fa'i?

- amala nuti barbaannu akka horatan gargaara.
- hubannaa mataa isaanii ittiin to'ataniifi eegan akka gabbifatan isaan gargaara.
- daa'imman mataa ofiin akka baratan, hojjataniifi kanneenis milkeessuuf yaalii taasisaniif jajjabina kennaaf,
- ilaalchi gaariin isaan ofiif kennan akka fooyya'u gargaara.

- maddi itti gaafatamummaa kallattiidhumaan mataa isaanii ta'uu yoo hubatan hojii isaaniitti niqquufu; akkasumas dandeettii jireenya isaanii ittiin hogganan nigabbifatu.

1.4. Wantoota amala daa'immaniirratti dhiibbaa geessisan

Daa'imman amala addaa kan mataa isaanis qabatani kan guddatan adeemsaanidha. Amalli daa'immanii bu'aa dhiibbaa wantoota garagaraati. Sababoonni dhiibbaa geessisan daa'immanirraa, maatiirraafi, naannoorraa madduu danda'u. Isaan amala nama dhuunfaa irratti dhiibbaa geessisan ijoo ta'an kanatti aansuun dhiyaatanii jiru.

a) Sababoota uumamaan jiran

Mariyachiisaa

Kutaa kana keessatti kan uumamaa jechuun hanqaquun dubartii tokkoo battaluma sanyii saaldhiiraan walquunamurraa kaasee daa'imni dhalatee namoota wajjiin walitti dhufeenya hawaasummaa uumuu hanga eegalutti adeemsa uumamaa nama dhuunfaarratti raawwatamudha. Adeemsi uumamaa kunniin amala daa'imaarratti dhiibba qabu. Keessumayyu sanyii hormaataafi adeemsa guddinaa sirna narviirratti rakkoo uumamuun daa'imman amala addaa agarsiisuu nimalu.

Mariyachiisaa

Maatiin amala daa'immaarratti dhiibbaa guddaa qabu. Maatiin karaa addaddaatiin waan ijoolleen isaanii raawwachuu qabaniifi raawwachu hinqabne, akkamittis raawwachuu akka qaban nibarsiisu. Maatiin ijoollee isaanii kan barsiisan seeraafi qajeelfamni kaa'aniif amala gaarii daaimmanii bocuuf gahee olaanaa qaba. Haata'u malee, guddinni seerri daa'immanii kan irratti hundaa'ufi kan ittiin hogganamu akka fakkeenyaatti kan fudhatan maatii isaaniiti. Daa'imman qajeelfama isaaniif kennamu caalaa guyyuun maatii/guddistootarraa sochii gochaafi haasawaa ilaalaniin naamusa addaddaa baratu, Ijoolleen, akkana godhaa' jedhamee yoo itti himameefi ijoolleen wanta hingadhiinaa jedhamee itti himame maatiin/guddistoonni irra deddeebi'anii kan raawwatan yoo ta'e yeroo baay'ee daa'imman amala sana qabatani haalli itti guddatan nimul'ata. Kunis kan ta'u, maatii/guddistoota isaanii fakkeenya godhatanii waan fudhataniifidha. Kun kan nutti agarsiisu amala gaariin daa'imman bocuuf fakkeenyummaan maatii meeshaa isa olaanaa ta'uu isaati.

c) Dhiibbaa naannoo

Mariyachiisaa

Daa'imni tokko caalmaatti walitti dhufeenya kan qabaatu maatii yookiin guddistootarra hiriya umrii walqixaa, olla, barsiisota ykn guddistuu waliinidha. Namoonni daa'imichatti itti dhiyeenya caalmaa qaban daa'imicharratti dhiibbaa geessisuun alatti naamusa /amala daa'ima bocuurratti gahee olaanaa qabu.

d) Daa'imman biroo

Mariyachiisaa

Daa'imman biroon: daa'imman daa'imman birroo waliin (hiriyoota isaanii waliin) walitti dhufeenya yeroo dheeraa qabaniin amalli isaanii jijjiiramuu yookiin fooyya'uu danda'a. Daa'imman dhiibbaa geessisuu danda'an daa'imman dhiibba geesisuu hindandeenyerratti dhiibbaa uuma.

e) Barsiisota

Mariyachiisaa

Gocha barsiisotaa keessaa inni tokko naamusa daa'immanii bocuudha. Kanaafis barsiisonni

f) Sabquunnamtii

Mariisiisaa

Daa'imman mana keessatti yeroo dheeraadhaaf televiiziyinii ilaaluun yookiin raadiyoo dhaggeeffachuun dabarsu. Wanti isaan irra deddeebiin televiiziyiniin ilaalan yookiin raadiyoon dhaggeeffatan amala isaaniirratti dhiibbaa qaba.

2. Maalummaa adabbii hubachuu

1. Daa'imman naamusa qabeeyyii akka ta'an toftaalee maatiin itti fayyadaman maal maalfa'i?

Mariyachiisaa: Maatiin qabxiwwan armaan gadiirratti daqiiqaa muraasaaf dhuunfaa isaaniin akka itti yaadan jajjabeessaa:

- Isin yookiin namoonni isin itti dhiyaattan ijoollee seera barsiisuuf gochoonni isaan raawwatan jechuunis mucaan keessan seera hinkabaju yoo jedhe mucicha seera qabsiisuuf toftaalee itti fayyadamtan daqiiqaa tokkoof itti yaadaa.
- Umrii ijoollummaa keessanitti maatiin keessan ijoollee seera barsiisuuf toftaaleen itti fayyadaman maal maal akka turan daqiiqaa tokkoof itti yaadaa. Jechuunis, bara isin ijoollee turtanitti ijoolleen yoo seera kabajuu baatan yookiin yoo seera cabsan maatiin keessan ijoollee seera qabsiisuuf toftaa itti fayyadaman ilaalchisee.
- Hirmaattonni dhuunfaa isaaniin daqiiqaa lamaaf akka itti yaadan erga gootanii booda gaaffileerratti yaada akka itti kennan jajjabeessaa. Hirmaattonni waan tokkollee osoo hindhoksiin ykn 'kana hindubbadhu' osoo hinjedhiin hanga danda'ametti naannoo isaaniitti waan raawwatamu ifatti akka dhiyeessan jajjabeessaa. Deebiiwwan

Hiikaafi Ibsa

Yeroo tokko tokko daa'imman amala maatiin isaanii fedhaniin ala ba'u. Yeroo kanas maatiin tarkaanfii sirreessaa fudhatu. Amala badaa daa'immanii sireessuuf tarkaanfiin fudhatan aadaa gara aadaatti, maatii/gudditootarraa gara gudditootaatti garaagarummaa qaba. Aadaa keenya keessatti seensotaa seera qabsiisuu jechuun adabbiidha jedhameeti fudhatama. Daa'imni yeroo baay'ee seera cabsu, kan hinadabamiin, kan hinqunxuuxamiin' jedhama. Yeroo baay'ees 'kan dubartiin guddiste jedhamee maqaan itti kan kennamu adabuun naamusaafi seera kan qabsiisu abbaan yoo mana keessa kan hinjirre ta'uun ni beekama.

Mariyachiisaa: Daa'imman badaafi gaarii adda baasanii hinbeeknerratti seera/naamusa barsiisuu adabbiin walqabsiisuun faayidaa hinqabu. Adabbii qaamaas ta'e adabbii sammuu hubuun daa'immanitti wanti dhaga'amu dhukkubbiif saaxilamuu malee dirqama isaanii bahuu waliin hubachuufis ta'e maatiin adabbii seera waliin sababni walitti hidhan isaaniif akka galuuf umriifi dandeettiin isaanii hinhayyamuuf.

4.4. Kaayyoon maan:

Namoonni yommuu seera cabsaniifi amala hinbarbaachifne yommuu agarsiisan akka yakkaatti waan yaadamuuf tarkaanfiin irratti fudhatamu adabbii jedhama. Kaayyoon adabbii akkanaas namoota seeraafi dambii darban miidhuun karaa hi'eentaa ta'een amala namootaa to'achuudha. Haalli kun

gama tokkoon kanneen hamaafi gaarii adda baasanii beekaniif jechuunis osoo beekiinii ta'e jedhanii ykn maal dhibdeen kanneen dirqama isaanii hinbaane qofarratti hojjachuu danda'a.

Mariyachiisaa: Namoonni gaa'elaaf ga'an adabbii sadaachun badiirra akka of qusatan seeronniifi dambiiwwan tooftaalee adabbii addaddaa kaa'u. Kanas ta'ee osoo jiruu namoonni yeroo baay'ee gocha hinbarbaachifne irraa akka of qusatan yoo taasise malee naamusa barbaachisu akka shaakalan kan taasisu hinta'u.

2.3. Adabbii gama daa'immaniin yommuu ilaalamu

“Daa'imman naamusa qabeeyyii akka ta'an dursa adabamuu/miidhamuu qabu”. inni jedhu ilaalcha miidhaa qabudha. Wanti nama gaddisiisu garuu ilaalchi akkasii hawaasa keenya biratti bal'inaan mul'achuu isaati. Wanti qabatamaan mirkanaa'e garuu faallaa ilaalcha kanaa kan ta'e daa'imman kallatti hundaaan caalaatti bu'a qabeeyyii kan ta'an adabbiin yommuu isaan dhukkubsinu osoo hintaane jaalalaafi hordoffii walirra hicinneen barsiisaa yommuu isaan beeksisnu gammachuun akka itti dhaga'amudha. Kun immoo, kallattii hundaan bu'a qabeeyyii akka ta'uu danda'an mirkanaa'aadha.

2.4. Akaakuwwan adabbii

Barsiifataan adabbiiwwan daa'immanirrattii raawwataman isaan ijoon lamadha.

1. Akaakuun adabbii inni tokko arrabsoo kan of keessaa qabuufi miira kan miidhuudha.

- Ajaja
- Jechammoota miira miidhan
- Ajajoota waa dhoowwan
- Jechammoota sodaachisoo
- Jechammoota hamilee miidhan

- Nyaata dhowwachuu
- Hidhuu

Mariyachiisaa: akaakuuwwan adabbii ibsaafii. Ajaja cimaa yookiin jechammoota miira miidhan fakkeenyaaf, “Callisii taa'i! yeroo dhibba irra deddeebi'ii barreessi! Siif jedhee yeroo koo hinballeessu!”

- Ajajoota dhowwoo ta'an: oduu kee hindhiistu taanaan fuudheen bosona keessatti sigata.”
- Jechammoota miira cabsan: “Akka obboleessa keetti barreessuuf carraa hinqabdu”, “ati duudaadha” ‘yoomuu kan siif hingalledha”, ‘kan akka kee osoo hindhalatiin hafee wayya”

miid

- Gubuu
- Barbaree itti aarsuu
- Gochawwan nama ifachiisan raawwachiisuu, fakkeenyaaf bishaan joogii tokko dhugi jechuu Adabbiin (ijoollee qaamaafi miira miidhuun) mala faayida qabeessa itti fufiinsaan naamusa ittiin barsiisuu miti,

Mariyachiisaa:

Sadarakaan bilchina sammuu daa'imman irra jiran akka warra gurguddootti hubachuuf waan isaan hindandeessisneef, akkasumas baay'inaan dandeettii miira isaanii ittiin to'atan waan hingabbifanneef hir'ina naamusaaf baay'ee saaxilamu. Kanaafuu, lammiilee reefuu dandeettiin waa hubachuu isaanii guddachaa jiru obsaan barsiisuudha malee adabbiidhaan seera qabsiisuuf yaaluun dhumni isaa nama dhuunfaafis ta'e biyyaaf miidhaa qaba. Adabbuun lammiitee nama dhuunfaafi hawaasarratti rakkoo fidan akka uumuu danda'u hirmaatotatti himaa.

2.5. Daa'imman adabuun rakkoo inni qaqqabsiisu

- Daa'imman sadarkaa bilchina sammuu qabaniin adabbirraa wanti isaan hubachuu danda'an, wanta hinbarbaachifne dhaabsiisuuf nama miidhuun (adabuun) fudhatama kan qabu ta'uu isaati.
- Adabbiin ijoolleen mana barnootaa keessatti jeeqxotaafi goolii uumtota akka ta'an gochuuf ga'ee qaba.
- Adabbiin ijoolleen sodaatoofi kan ofitti hinamanne yommuu godhu tokko tokko immoo lolaafi abbaa humnaa, kan mirga nama biroo hinkabajne yommuu godhu argina.
- Daa'imman guddatanis nama gadoo qabatan ta'u. Baay'achuu yakkaa, cinqiif, lolaa kaasuuf, nama biroo dhimma hinqabnee ta'u.
- Adabbiin miidhaa guddaa xiinsammuufi qaamaa hordofsiisuu danda'a.

2.6. Adabbii Daa'immanii Itoophiyaa Keessatti

Itoophiyaa keessatti daa'imman qaamaafi sammuu adabuun bal'inaan kan baratamedha. Malli hi'eentaan daa'imman ittiin sirreessan kun mala daa'imman seera ittiin barsiisan akka ta'etti namoota baay'ee biratti niyaadama. Mootummaan manneen barnootaa keessatti daa'imman seera qabsiisuuf adabbiin qaamaa seeraan ala ta'uu tumullee manneen barnootaa hedduun adabbiin qaamaa ijoollee naamusa ittiin barsiisuuf akka mala tokkootti itti fayyadamaa jiru.

Adabbiin mala ijoollee ittiin naamusa barsiisan ta'ee fudhatamuu kan danda'e sababoota gurguddoo armaan gadiitindha.

1. Barsiifata

Mariyachiisaa:

Barsiifata: Namoonni hedduun adabbiin qaamaa daa'imman seera barsiisuuf mala fudhatama qabudha jedhanii yaadu. Haata'u malee, adabbichi, akkuma armaan olitti ibsametti, jireenya gara fuulduraa daa'imaarratti akkasumas hawaasarratti miidhaa yoo qaqqabsiisu argama.

2. Karaan ittiin sirreessan filannoo biroon jiraachuurratti rakkoon

hubannoo jiraachuu:

Mariyachiisaa

Tooftaan sirreessaa filannoo biroon jiraachuu irratti rakkoon hubannoo jiraachuu: Maatii baay'een adabbii qaamaarra karaan fooyya'aafi bu'a qabeessa ta'e kan ittiin sirreessan jiraachuu isaa hinbeekan yookiin yoo beekanillee bu'a qabeessummaa filannoo biroo kana ilaalchisee amantaa hinqaban. Baay'een keenya adabbiitti akka amannu kan nutaasisu adabbiin yeroodhaaf namoota badii uumuurraa akka of qusatan gochuu isaa waan arginuufidha. Daa'ima "Kana hinraawwatiin!" jedhamu tokkoon raawwatee argamnaan kaballaan, rukkutuun, yookiin adabbii qaamaa biroon yookiin sodaachisuun yoo adabne daa'imni sun

3. Barsiisonni/guddistoondi yookiin barsiisonni obsa dhabuu

Mariyachiisaa: barsiisaan/guddisaan ykn barsiisonni obsa dhabuu.

Karaan naamusa seera ittiin qabsiisan eyyeentaa ta'e fayyadamuuf obsa baay'eefi daa'imman waliin yeroo ofii dabarsuu gaafata. Daa'imman hirmaachisuun waa'ee seeraa barsiisuun, yommuu daa'imman badii sasalphaa raawwatan akka hinagarreetti bira darbuun, hordoffii walirraa hincinne taasisuun, yommuu waa balleessanii argaman waa'ee balleessichaarratti obsaan mariyachuuniifi kkf.. kan obsa nama fixachiisan ta'uu nimalu. Gama birootiin, adabbiin (karaa hieentaa ta'een seera ittiin barsiisaan) yeroo hinfudhatu. Mucicha waliin dudubbachuun yeroo balleessuurra mucaa waa balleesse kabaluun ykn sarartuun rakkutuun calluma jechisiisuu akka filannoo salphaa tokkoo goonee fudhanna. Yeroof filannoo salphaa

Mariyachiisaa:

Gabatee gurracharratti irraa gadi sararuun iddoo lamatti qoodaa. Itt aansuun, walakkaa gama mirgaatti argamurratti raga rora oliitti “Mala naamusa ittiin barsiisan eeyyeentaa ta’e” akkasuuf kutaa lammaffaa fiixee olaanurratti immoo walakkaa gama bitaan roga gara oliitti “adabbii” jechuun barreessaa. Hirmaattonnis garaagarummaa isaaniirratti akka mariyatan gochuun yaadota guduufaa armaan gadii dubbisaafii.

2.7. Hawaasa keenya, maatiifi barsiisota biratti fudhatama kan hinqabneefi

muuxannoorraa amaloota ijoollee adabbii hordofsiisan

1. Waan tokko raawwachuf/argachuuf gaaffii boqonnaa hinkennine gaafachuu.

Mariyachiisaa: daa'imman waggaa lammafi sadaffaa isaanii keessatti waa'ee waan tokkoo irra deddeebi'anii yoo gaafatan waan baratameefi sirriidha jedhamee fudhatama. Ijoolleen umriin waggaa afur/shan fi isaa ol ta'e garuu gaaffilee akkasi yoo irra deddeebi'anii kaasan akka rakkoo naamusaa ta'eetti fudhatamee ilaalama malee akka amala sirrii/fayyaa ta'eetti fudhatamu hindanda'u.

2. Jeequu, waltumuu, qabeenya balleessuu/caccabsuu

Mariyachiisaa: Ijoolleen daa'imman kanneen biroo isaanii gadi ta'aniifi dadhaboo ta'anirratti lola kaasufi maqaa xureessuu agarsiisuun jeequmsaaf yoo saaxilaman, qabeenya dhuunfaa isaanis ta'e kan nama biroo yoo caccabsan yookiin yoo balleessan.

3. Dhaggeeffachuufi xiyyeeffannoo kennuu dhabuu

Mariyachiisaa: Daa'imman dhimma tokkorratti yeroo dheeraadhaaf xiyyeeffannaa itti kennanii hordofuu hindanda'an. Yeroodhuma tokkotti waan hunda ilaaluu waan fedhaniif wanta naannoo isaaniitti raawwatamuuf xiyyeeffannoo itti kennuuf nirakkatu. Haalli akkanaa kun daa'imman xixxiqqoo biratti waan baratameefi gocha sirrii ta'edha.

Mariyachiisaa: meeshaa/qabeenya kan mataa isaa hintaane mooksee/oliifi gadi dhahee dhoksee yoo fudhate.

5. Kanneen biroo kabajuu dhiisuu

Mariyachiisaa: aadaan kamiyyuu kan biroo kabaja qabuu ibsuuf karaa kan mataa isaa qaba. Fakkeenyaaf, aadaawwan biyya keenya keesa jiran keessaa tokko kan ta'e yoo maqaa dhoofne, yommuu namonni gurguddoon haafa'an/dubbatan, ijoolleen haasaa jidduu seenanii dubbachuu hinqaban." Sababni isaas namoota gurguddoo sanneeniif akka kabaja hinqanneetti godhamee waan ilaalamuufidha

6. Fedhii dhabuufi dadammaquu dadhabuu

Mariyachiisaa: daa'imni tokko gochawwan raawwachu qabu raawwachuuf amala fedhiifi kaka'umsa dhabuu yoo agarsiise, fakkeenyaaf, gara mana barnootaa dhaquuf fedhii dhabuu.

7. Itti gaafatamummaa ofii bahuu dhabuu

Mariyachiisaa: Ijoolleen umrii isaanii oolmaa daa'immanii irraa kaasee akka sadarkaa guddina isaaniitti mana keessatti hirmaannaa taasisufianis mana keessatti gaheen qaba' jedhanii yaaduutu irraa eegama. Kana hinbahiin yoo hafan garuu amala sirrii hintaane agarsiisaa jiraachuu isaanii ibsa.

8. Itti gaafatamummaa maatiifi barsiisotaa gaaffii keessa galchuu (diduu, waan ajajaman raawwachu dhiisuuf amala addaddaa agarsiisuu.

Mariyachiisaa: daa'imman umrii waggaa lamaafi sadiirratti argaman itti gaafatamummaa maatiifi barsiisota isaanii qoruuf amala gargaaraa yoo agarsiisan adeemsa guddinaa sirrii ta'eefi eegamu ta'ee kan fudhatamu yommuu ta'u daa'imman umriidhaan sanaa ol ta'an amala kana fakkaatu yoo agarsiisan garuu naamusa dhabuu godhameeti fudhatama.

9. Jechoota dhekkamsoo fayyadamuu/dheekkamsaan sagalee ol kaasani dubbachuu.

Mariyachiisaa: daa'imman yeroo baay'ee kana kan baratan namoota gurguddoorraati. Yeroo tokko tokko jeequmsi sammuu daa'immanirrattis ta'e namoota gurguddoorratti naamusa/amala kana fakkaatu hordofsiisuu danda'a.

10. Sababa quufsaa tokko malee irra deddeebi'uun hojmanee hojjachuu

dhiisuu, qorumsa kufuu.

Mariyachiisaa: osoo maatiin hinbeekiiniifi hinhayyamiin sababa qabatamaa malee amalli mana barnootaarraa hafuu dabalaa yoo dhufe.

11. daree barnootaa keessaa bahuu, gara daree barnootaa dhaquuf fedhii

dhabuu.

Mariyachiisaa:

Daa'imman waan hojjatan hunda keessatti hojii namoota gurguddoo ilaaluun isaanii hinoolu. Ijoolleen hanga tokko amala hinmalle kan agarsiisan yoo ta'e fakkeenyummaa maatii ykn nama biroo hordofuudhaan ta'uu ykn ta'uu dhiisuu maatiin mirkaneeffachuun akka irra jiraatu hirmaattotaaf ibsaa.

osoo maatiin hinbeekiiniifi hinhayyamiin sababa qabatamaa malee

2.8 Gudunfaa addaddummaa seeraafi adabbii maatiif /guddistootaaf

Mala seera ittiin barsiisan eeyyeenotaa	Adabbii
Naamusa sirrii ta'e barsiisuu leenjisuu jechuudha.	Amala hinbarbaachifne dhiisisuuf ta'e jedhamee gidiraaf dhukkubbiin akka itti dhaga'amu gochuu.
Miirri itti gaafatamumma ofumarraa akka maddu taasisa.	Daa'imman gocha /adabbii namoota biroorratti raawwatamu sodaachuun amala isaanii akka murteessan godha.
Ijoolleen akka raawwatan waan barbaannurratti xiyyeeffata.	Waan daa'imman akka hin raawwanne barbaannurratti xiyyeeffata.
Daa'imman dandeettii itti fufaa ta'e akka horatan taasisa.	Yeroodhaaf bu'a qabeessa fakkaata.
Walitti dhufeenya daa'immaniifi namoota gurguddoo jidduu jiru cimsa.	Walitti dhufeenya daa'immaniifi namoota gurguddoo jidduu jiru akka badu godha; walirraa fageenyiifi qaawwii akka jiraatuuf sababa ta'a.
Garaagarummaan amala uumama namummaa ta'uu isaa hubata, ga'umsa miiraa eeguufi of to'achuu barsiisa	Daa'imman mata gadi qaachiisa, miira isaanis dheekkomsaan namoota biroorratti akka ibsatan godha.
Daa'imman m/barnootaa keessatti milkaa'oo akka ta'aniif dandeettii/ ogummaa isaan barsiisa.	Daa'imman manni barnootaa isaaniif mijataa akka hintaane godhanii akka yaadan taasisa.
Daa'imman adeemsa jireenya isaanii keessatti milkaa'uu akka itti danda'an ilaalchisee akka itti yaadan taasisa; daandiis itti agarsiisa.	Sadaachuufi boquu gadi qabuchuun kufaatiifi milkaa'uu dhabuu akka yaadan isaan taasisa, gara mirga namaa sarbuufi humnaan jiraachuutti isaan geessa.
Daa'imman kufaatii ofiirraa kan baratan, barbaachisummaa hojii hojjataniitti kan amanan, namoota biroo gargaaruuf kan fedhan isaan, taasisa. Daa'imman naamusa akkasii qabanis kanneen biroos murtee akka irraa qooddatan	Daa'imman akka of shakkan, leeyyoon akka itti dhaga'amuufi boquu akka gadi qabataniifi ka'umsa ta'a. Miira akkasii kanas keessa ofiitti ukkaamsanii akka qabatan isaan taasisa.

nitaasisu.	
Daa'imman miira barbaadamummaafi itti gaafatamummaa akka qabaatan isaan taasisa.	Daa'imman walta'iinsaaf bakka kan hinkennine naamusa badaa kan akka dheekkamso ofi haaloo ba'uu keessa isaaniitti qabatanii akka guddataniif ka'umsa ta'a.
Daa'imman bu'uuruma wanta gaarii namoota gurguddoorraa argataniin mataa isaanii fooyyessuuf akka kaka'an isaan taasisa.	Daa'imman waan argan tokkoof ta'anii argamuu osoo hintaane fedhii waafakkeessuu akka gabbifatan taasisa.

3. Maloota seera ittin barsiisan eeyyeentaafi hi'eentaa ta'an

Karaalee naamusa/seera ittin barsiisan kanneen eeyyeentaafi hi'eentaa ta'an jedhamanii ramdamu.

2.1. Kanneen hi'eentaa ta'an

Karaan sirreessaa amalaa hi'eentaa ta'e kan ittiin ifu daa'imman amala hinbarbaachifne akka hinagarsiisne yookiin irra deebi'anii akka hinraawwanne jechuun daa'imman sanneen qaama ykn miira ykn lamaan isaanii miidhuudha.

Mariyachiisaa:

Malli kun miidhaa qaamaa, miiraa ykn lachuu qaqqabsiisa. Haata'u malee, daa'imman kun adabbiidhaan booda jijjiirama barbaadamu fiduu isaaniif mirkaneeffannaan hinkennamu. Daa'imman balleessaa kan hinuumnee adabbii sodaataniiti malee fedhiifi eeyyama isaaniin miti. Yeroo hedduu daa'imman mala amala sirreessaa hi'eentaa ta'e kana boodaan amala badaa ta'e gabbifachaa deemu.

Karaaleen amala sirreessaa hi'eentaa ta'an armaan gadii Itoophiyaa keessatti bal'inaan argamu:

Kanneen miidhaa sammuu dhaqqabsiisan:

- Daa'imman arrabsuu ykn maqaa badaa birootiin waamuu
- Daa'imman kan waa hinfayyadne ykn daa'imman birootiin gadi akka ta'an godhanii qeequu.
- Yommuu daa'imman gaaffii gaafatan deebii itti himuu dhiisuu ykn waan isaan gaafatan dafanii deebii itti himuu dhiisuun dheeressuu.
- Daa'imman yeroo dheeraadhaaf haala sodaachisaa ta'e keessatti qofaa isaanii dhiisuu (**fkn kutaa dukkanaa'aa, halkan manaa baasuu**). Kanneen qaamaafi sammuurratti miidhaa dhaqqabsisa.
- Daa'imarratti miidhaa qaamaa garaagaraa dhaqqabsiisuu (fkn barcuma daa'imman irra taa'an harkaan rukkutuun, kabaluu, qunxuuxuun, uleedhaan reebuudhaan)
- Iddoo quqquuqaa qaburra jilbeenfachiisuun miidhuu.
- Sochii qaamaa baay'ee miidhaa qabu hojjachiisuun dadhabsiisuu.
- Soorata dhowwachuun beelaan akka hubaman taasisuu.

Malleen faayidaa hinqabneen (eeyyeentaa hintaane) kunniin yeroodhaaf bu'a qabeeyyii yoo fakkaataniilee yeroo dheeraa keessatti garuu miidhaa addaddaa qaqqabsiisu. Malli adabbii kunniin daa'imman gocha akka isaan hinraawwanne barbaadamu irraa yeroo muraasaaf akka fagaatan taasisa malee booda garuu gochuma sana deebi'anii yommuu raawwatan argamu.

Marsiisaa:

Daa'imman hammuma namoonni miidhaa geessisaniin sodaatan naannoo isaanii jiraatan qofaaf gochoota sirrii hintaane raawwachuurraa of qusatu. Namni isaan sodaatan, kan isaan rakutu/adabu naannoo sanarraa xiqqoo yoo fagaate garuu amala hinbaarchifne agarsiisu.

Hawaasarratti rakkoo kan uumu ta'uu naannoo garagaraatti mul'atee jira.

Mariyachiisaa:

Namoonni mala amala sirreessaa hi'eentaa ta'een guddatan kan ofitti hin amanneefi kan boquu gadi qabatan ta'anii argamaniiru. Gama birootiin, namoonni mala adabbii akkasiitiin guddatan namoota biroo waliin waan waliif hingalle irratti humnaan fayyadamuu akka falaatti fayyadamuuf kan ariifatan ta'anii argamanii jiru. Amala badaa daa'immaniif akka sababaatti kanneen eeraman keessaa karaan amala sirreessa hi'eentaa isa tokkodha.

3.2. Maloota amala sirreessaa bu'a qabeeyyii (eeyyee) ta'an

Malli eeyyeentaa ta'e kun daa'imman ganamumarraa seera akka baran jaalalaan mariisisuu of keessatti hammata.

Malleen eeyyeentaa ta'an daa'imman ofiin akka of sirreessan kan gargaaran yommuu ta'u malleen hi'eentaa ta'an immoo fedhiidhaan ofiin akka of sirreessaniif ykn naamusni barbaachisaa ta'e daa'ima keessatti akka horatamuuf hinfayyadu. Kanaafuu, maatiin guddistoonni daa'imman sirreessuuf karaa isa kamtu bu'a qabeessa akka ta'e adda baasanii beekuufi isatti fayyadamutu irra jiraata.

Karaaleen eeyyeentaa ta'an kunniin kaayyoo qabu. Innis, daa'imman adabbii qaamaafi sammuu tiin dhukkubbiin osoo irra gahiin barbaachisummaa seeraa hubachuudhaan seera akka kabajan gochuudha.

Mariyachiisaa:

Maatiin/guddistoonni karaalee amala sirreessaa eeyyeentaa ta'an fayyadaman tooftaalee kanaatti akka dhimma ba'an hirmaattota gaafadhaatii deebii isaa gabatee gurraacharratti barreessaa. Deebii hirmaattonni kennanis ibsa armaan gaditti kenname waliin walbira qabanii akka ilaalan hubachiisaa.

Maatiin/guddistoonni maloota amala sirreessaa eeyyeentaa ta’anitti fayyadaman wantoota armaan gadii raawwatu.

- Daa’ima waliin maalummaa naamusaafi naamusa dhabuun miidhaa inni qaqqabsiisurratti nimariyatu. Sadarkaan bilchina sammuu daa’immanii dafanii waa qabachuuf akka isaan dandeessisuu nihubatu. Kanarraa ka’uudhaanis obsaan nibarsiisu.
- Miseensota maatii (daa’imman dabalatee) nikabaju, nijaallatus.
- Haala oolmaafi bultii daa’immanii itti dhiyeenyaan hordofu, daa’imman eessa akka oolan, eenyufaa waliin maal akka hojjataa oolan, wanta mishaafi rakkoo isaan mudate nihordofu.
- Amala ijoolleefi namoota gurguddoo ijoollee isaanii waliin walitti dhufeenya qabanii sirriitti beeku kana gochuudhaanis, ijoolleefi namoota biroo rakkoo namuusaa qaban amala ijoollee isaanii gara hinbarbaachifnetti akka hindabsineef tarkaanfii ittisuu nifudhatu.
- Maatiin mataa isaaniitiin seera kabajuudhaan ijoollees naamusa akkasii gochaan barsiisu; yoo akkas ta’e ijoolleen waan maatiirraa dhaga’an caalaatti gocha/amala maatii isaan barsiisuun ofummaa isaanii nibocu.
- Miseensa maatii seera hinkabajnerratti tarkaanfii irratti fudhatamuu qabu daa’imman waliin murteessu. Haala kanaan, daa’imman seera baasuufi adeemsa murtii akka itti dhaga’amu godhu. Malli amala sirreessaa eeyyeentaa ta’e kun daa’imman yoo badis raawwatan tarkaanfii irratti fudhatamuu malu gamanumaan akka beekaniifi badiirraa akka of qusatan, barbaachisaa ta’ee yoo argame tartkaanfii irratti fudhatamu fedhiidhaan akka fudhatan akkasumas yakka raawwatamerratti murtii fudhatamu beekumsaafi itti gaafatamummaan hirmattota akka ta’an godha.
- Karaa amala sirreessaa eeyyeentaa ta’een maatiin filannoo ijoollee isaanii nikabau. Haata’u malee, daa’imman naamusa barbaachisaa ta’e akka gonfatan qajeelfama nikennu; osoo addaan hinkutiinis hordoffii nitaasisu.
- Karaan amala sirreessaa eeyyeentaa ta’e kun bu’a qabeessa kan ta’u maatiin daa’immaniif jaalala waan kennaniifi osoo addaan hinkutiin hordoffiifi qajeelfama sirrii waan kennaniifidha.

Mariyachiisaa:

Ibsitoowwan maatii garii armaan gadii (daa’imni naamusa gaarii akka qabaatu maatii tattaafatu) qabxiwwan isaan raawwachuu qaban eeraafii.

1. “Walitti dhufeenyi ani maatii koo waliin qabu mishaa?” jedhee mataa ofii gaafata. Maatiin ijoollee isaa waliin walitti dhufeenya gaarii qabu wayita

3.3. Shaakala Gochaa

Mariyachiisaa:

Gaaffilee armaan gadii deebisuuf qabxiwwan lamaan kanatti aananii jiranirratti daqiiqaa muraasaaf akka itti yaadan jajjabeessaa.

- Ijoollee keessan seera qabsiisuuf wantoonni isin raawwattan maalfaa akka ta’an mee yaadaa.
- Bara ijoollummaa keessaniitti seera/naamusa akka qabaattaniif maatiifi ollaan keessan maloonna isaan itti fayyadamaa turan maalfaadha?

Hirmaattonni muraasni gaaffiiwwan dhiyaatan irratti yaada isaanii akka kennan jajjabeessuu. Deebiiwwan isaan kennan waraqa qophaa’erratti akkaataa walfakkaanyaa isaanii ramaduuu barbaaduu.

Mariyachiisaa:

Hirmaattonni seenaa kanatti aansee dhiyaatu dhaggeeffachuun akka filannootti kanneen dhiyaatan keessaa kanneen eeyyeentaa ta’an akka filatan taasisaa. Deebiin isaan kennan sababa wajjiin dhiyaachuutu irra jiraata.

Seenaa tokkoffaa

Umriin ishee waggaa torba kan ta’e, Magartuun, laaqana ishee daftee daftee (ariitiin) nyaattee taphaaf fiigdee baate. Harmeen Magartuu yommuu gara manatti ol seentu harca’aan nyaata bakka maratti bibittinna’ee jira. Harmeen Magartuus waan akkasii gonkuma hinjaallattu. Kanaan dura, meehsa itti nyaatte akka kaastu minjaala nyaataa akka qulqulleessituufi nyaata lafarratti harca’an akka haruu qabdu Magartuutti himtee turte.

Haati Magartuu filannoowwan armaan gadii keessaa isa kamitti yoo fayyadamte caalaatti eeyyeentaa ta’a?

- a. “Ati yeroo mara baraaxaftuudha; erga soorattee booda minjaala qulqulleessuuf dhimma hinqabdu; obboleessi kee inni quxusuunille sirra wayya,” jechuun aariin Magartuutti dubbachuu.
- b. “Magartu! ati dhimma hinqabneedha; har’aa jalqabdee minjaalarratti hinsoorattu.” jechuu.

- c. Harka Magartuu qabuun qunxuuxaa, “Erga soorata nyaattee booda minjaala qulqulleessi jedhee sitti himee hinturree? Lammaffaa akkas nigootaa? Maaf naamusa dhabde ati?” jechuu.
- d. “Magartu, mee ka’iitii minjaalaafi lafa kana ilaali. Wayita soorattutti nyaatni lafarratti harca’u akkam akka inni fokkisu ilaali. Akkuma yeroo darbe mariyannetti minjaalaafi lafa kana akka qulqulleessitun barbaada,” jechuun dubbachuu,

Seenaa Lammaffaa

Tolaan mucaa umriin waggaa jahaati. Gaaf tokko abbaan Tolaa mucaan isaanii kun utuu inni karaarra dhaabbatee namoota arrabsuu dhaga’an. Abbaan Tolaa dubbii jibbisiisaa ilma isaanii kanatti baay’ee gaddan. Tolaan kanaan duras hojii kashilabbummaa akkasii akka hinraawwanne irra deddeebi’amee itti himamee ture. Yeroo darbee Tolaan olla waan arrabseef, akka irraa dhowwan itti himamee ture. Abbaan Tolaas wayita sanatti sirritti akeekkachiisa Tolaaf kennee ture. Kana booda, hojii akkasii yoo raawwatee argame tarkaanfii cimaan akka irratti fudhatamuu malu itti himee ture. Kanaafuu, Tolaan hojii kashilabbummaa isaa kana dhiisuu waan hindandeenyeef tarkaanfii fudhaachuuf murteessan.

Abbaan Tolaa tarkaanfiiwwan armaan gadii keessaa kam yoo fudhatan mala sirreessaa amalaa eeyyeentaa ta’uu danda’a?

- a. Hanga galgalaa’utti eeguun bakka miseensonni maatii walitti qabamanii jiranitti Tolaa reebuu.
- b. Lafa baay’ee ququuqaa fuuldura mana isaanii jirurratti Tolaa daqiqaa soddomaaf jilbeenfachisuun kana booda yoo kana itti deebi’u ta’e yeroo soddoma reebuuf akeekkachiisuu.
- c. Tolaa waamuudhaan wanta amma raawwateefi amala akkasii kana irra deddeebi’ee waan agarsiiseef abbaan isaa baay’ee itti mufachuu isaa Tolaatti himuu.

Itti aansuun, balleessichi waan irra deddeebi’ameef akka of sirreessuuf tarkaanfiin kan irratti fudhatamu ta’uu itti himuu. “Tola, amma yeroo ati nama arrabsitu dhaga’een baay’ee gadde. Yeroo darbee namoota olla jiran arrabsinaan lammata akka itti hindeebine sitti himamen ture. Kanaafuu, Sambata Xiqqaa boruu yommuu obbolaan kee sagantaa taphaaf gara dirree deeman ati garuu gara dirree dhaqxee taphachuun hafee mana turta. Maarree qofaa kee mana keessa

taa'iitii arrabsoo badaan ati baastu akka nama miidhuufi amala kee badaa kana akkamitti akka dhiisuu qabdu itti yaadi.

d. Haati Tolaa Tolaaf laaqana akka hinkennine itti himuu.

Seenaa Sadaffaa

Umrii waggaa torbaa kan ta'e Abdiin dhimma sababni isaa hinbeekamneen aaree gara mana isaa dhufe. Obboleettiin isaa isheen hangafni isa sossobuuf yoo yaaltullee diduudhaan manaa bahee gara boroo duubaa dhaqe. Ammas obboleettin isaa shaayii dhaqatteefii sossobuuf yaalte. Ta'uus Abdiin qodaa shaayii harkaa fuudhee darbatee caccabse. Yommuu kun hundi ta'u haati isaa ni ilaalti turte. Obboleettiin isaa isheen hangafnis rifattee, "Harmeen maaluma jetti laata?" jette.

Haati Abdii gocha Abdiin raawwatetti baay'ee mufatte. Abdiin naamusa /seera qabachuu qaba jedhanii tarkaanfii fudhachuuf qophaa'aniiru. Kanaafuu, Abdiirratti tarkaanfii sirreessaa eeyyeentaa ta'e fudhatan kan jennu kanneen armaan gadii keessaa kam yoo fayyadamanidha?

- Abdiin aarii isaarraa hanga bayyanatutti eeguun maaliif akka aariin guutame gaafachuu, wanti inni raawwate sirrii ykn sirrii ta'uu baachuu isaa mariyachuu, akkasumas wanta raawwateef tarkaanfiin akkamii akka fudhatamu waliin dudubbachuu.
- "Ati gurbaa rakkisaafi balleessaa qabudha. "jechuun dubbachuu.
- "obboleettii kee hangafa taaterratti maaliif waan akkasii raawwatta? Waa'ee qodaaf dhimma hinqabdu. Rakkina guddaan maallaqa itti baafnee akka bitaa jirru hinbeektuu? Eggadhu abbaan kee siif dhufaati. Innuu afurtama si toma!
- Kanaan booda torbaan tokkoof mana kana keessatti shaayii kan jedhamu ijaan hinagartu.

Himaattonni gaaffilee dhiyaatanirratti yaada kennuu qabu. Waa'ee maloota amala sirreessaa eeyyeentaa fi hi'eentaa t'an ilaalchisee yaadota yaadannoo haala mijeessaarratti dhiyaatan bu'uura godhachuun beeksisuun sirrii ta'a. Karaaleen amala sirreessaa armaan olitti tarreeffaman hi'eentaa kan ta'aniidha sababni jedhaman maal akka ta'e ibsuun barbaachisaadha.

Mariyachiisaa:

Seenaa isa tokkofaaf mali eeyyeentaa ta'e

- "Magaru mee ka'iitii minjaalaafi lafa kan ilaali. Yommu soorattutti nyaanni lafaratti horee'uu akkam akka inni fakkiiru ilaali. Akkuma yeroo darba mariyannetti

Mariyachiisaa:

Seenaa isa lammaffaaf mali eeyyeentaa ta'e.

c. Tola waamuudhaan wanta amma raawwateefi amala akkasii kana irra deddeebi'ee waan agarsiiseef abbaan isaa baay'ee itti mufachuu isaa Tolaatti himuu. Itti aansuun, balleessichi waan irra deddeebi'ameef akka of sirreessuuf tarkaanfin kan irratti fudhatamu ta'uu itti himuu. "Tola, amma yeroo ati nama arrabsitu dhaga'een baay'ee gadde. Yeroo darbes namoota olla jiran arrabsinaan lammata akka itti hindeebine sitti himamee ture. Kanaafuu, Sambata Xiqqaa boruu yommuu obbolaan kee sagantaa taphaaf gara dirree deeman ati garuu gara dirree dhaqxee taphachuun hafee mana

keessatti durtuu marii qofad hanga baay'eenatti teegitiin arrabsiina akka nama arrabsitu akka fakka namatti dhiifawwale kee ba'ala kansi akkamitti ba'atu dhiisu qabuutti, yaadkasumas wanta raawwateef tarkaanfiin akkamii akka fudhatamuu qabu waliin dudubbachu. Seenaa isa sadaffaaf, mala eeyyeentaa ta'e.

Karaa

Jalqabarratti seerri eeyyeentaa ta'e miira ofitti amanamummaa daa'immanii guddisa. Jaalala barachu umrii guutuu akka qabaatan kan fedhu ta'uu hubachuun barbaachisaadha.

- Karaa eeyyeentaa ta'een seera barsiisuun daa'imman wanta tokko fedhii guutuufi kutannoodhaan akka raawwatan
 - a. Nikakaasa
 - b. Nijajjabeessa
 - c. Nitumsa
 - d. Jaalala daa'imman barumsaaf qaban niguddisa
 - e. Amala gaariin ofsirreesuuf nigargaara.
 - f. Miira ofitti amanamummaafi ga'umsa nicimsa.

4. Maatiin yookiin guddistoonni haala kamiin daa'imman karaa

eeyyeentaa ta'een amala gaarii barsiisuu danda'u?

Daa'imman amala gaarii barsiisuuf karaalee eeyyeentaa ta'an hedduun nijiru. Daa'imman amala gaarii barsiisuuf guddina sammuufi umrii isaanii hubannaa keessa galchuun baay'ee murteessaadha. Daa'imman naamusni isaanii bu'aa inni hordofsiisu hubachuuf bilchina hinqaban. Maloonni armaan gadii naamusa gaarii ittiin barsiisuuf eeruuf kan dhiyaatanidha.

1. **Yaada jijjiirsisuu:** daa'imman xixinnoo wantoota miidhaa geessisaniin taphatan yookiin daa'imman wal lolan taphoota xiyyeeffannoo isaanii jijjiiruu danda'an kennuudhaan yookiin waan biroo itti agarsiisuun wanta isaan jalqaban addaan kutuun nidanda'ama. Daa'imman gurguddoo ta'an waliin immoo mariyachuun yaada jijjiirsisuu.
2. **Balleessaa duubatti dhiisuu:** badiiwwan xixiqqoof xiyyeeffannoo keenuu dhiisuu
3. **Naannicha mijataa gochuu:** naannoo daa'imman taphatanrraa wantoota tokko tokko fageessuun daa'imman akka bira hingeenye godha. Sa'atii soorataafi hirribaa murteessuun naannoo mijeessuuf nigargaara. Qajeelfamoota mana keessatti raawwataman daa'imman maal, yoomiifi akkamitti akka raawwatan akka beekan gochuun baay'ee faayidaa qaba. Fakkeenyaaf, mana keessatti kubbaa taphachuun dhowwaa ta'uu, yommuu tapha raawwatan meeshaalee taphaa walitti qabuu akka qaban, soorata dura wantoota shukkaara'oo fedhii nyataa hir'isan nyaachuun sirrii akka hintaane beeksisuun nibarbaachisa.

4. **Daa'imman osoo hintaane haalota to'achuu:** Daa'imman mirga asiifi achi fiiguu qaqqabuufi tuttuquu qabaachuu irra jiraata. Dandeettiin qaqqabuufi tuttuquu guddina saffisiisa. Daa'imman akka hinfiigne, akka gadi taa'an, akka hinutaalle yookiin barcumaafi minjaalarra akka hinbaane dhowwu caalaa kutaa yookiin bakka keessa sosocho'an qopheessuun barbaachisaadha. Daa'immaniif iddoon taphaa mooraan yookiin kutaan mijataan yoo hinjiraanne eegumsa maatii jalatti haalli isaan bilisummaan itti socho'an sagantaan qophaa'uun dirqama. (fkn: manaan alatti iddoowwan bashannanaa)

5. **Adeemsa qajeelfamaafi seera baasuu keessatti daa'imman hirmaachisuu:** daa'imman hojiiwwan mana keessaa ykn alaa kan umrii isaaniin walgiturratti hirmaachisuun sirrii ta'a. Daa'imman umriin isaani waggaa sadiifi isaa ol ta'e itti gaafatamummaan yoo kennameef mataa isaaniif tilmaama gaarii akka kennaniifi miirri barbaadamummaa akka itti dhaga'amu gargaara.

6. **Daa'immaniif yeroo kennuu**

Guyyuu daa'immaniif yeroo kennuun durdurii addaddaa itti himuu, seenaa dubbisuufi, taphachiisuun walitti dhufeenya gaarii uumuuf gargaara. Haalli kun hanqinoota baay'ee ittiin sirreessuufi deeggarsafi hordoffii ga'aa taasisuuf gargaara.

7. **Daa'imman karaa fedha isaaniin akka deeman hayyamu**

Yeroo tokko tokko maatiin to'annaa laaffisuun daa'imman karaa mataa isaaniin akka deeman hayyamuufii qabu. Daa'imman sararaan ala akka hinbaane eeguun barbaachisaa ta'ullee dhowwaan daangaa darbe garuu daa'imman kan ofitti hinamanneefi fayya qabeeyyii akka hintaane godha.

8. **Walfakkeenyummaa odeeffannoo**

Yeroo mara daa'immaniif ergaa walfakkaatuufi kan walitti hinbuune ga'uufii qabu. Fakkeenyaaf, miseensa maatii tokkoo keessatti wanti baay'ee dhowwamu tokko, miseensa maatii kanaa biroof immoo kan jajjabeeffamu yoo ta'e, daa'immaniif jeequmsa kan uumu ta'a. Bifa wal fakkaatuun, mana barnootaa keessatti ijoolleen akka raawwataniif kan barsiisonni jajjabeessan mana keessatti maatiin kan dhowwu yoo ta'e sammuu daa'immanii keessatti jeequmsa kan uumu ta'a.

Kanaafuu, eessattis ta'e yoom dhimma tokko ilaalchisee ergaan daa'imman bira ga'u walfakkaataa akka ta'u maatiin kan isaan ilaallatu haasofsiisuun mirkaneeffachuu qabu. Akkasumas, qajeelfamniifi malli seera ittiin qabsiisan kan barsiisotaafi maatii yoo wal hinfakkaanne daa'imman seeraaf xiyyeeffannoo kennuuf nirakkatu.

9. Seera kabajuu daa'immaniif maatiin beekamtii kennuu qabu:

Maatiin naamusa/seera kabajuu daa'immanii adda baasuudhaan beekamtii kennuun isaanii (Mucicha jajjabeessuun, dhungachuun, hammachuun, galatoomfachuu, daa'imman seera kabajaa jiran sana akka itti fufan isaan gargaara.

10. Qoqqobbii kaa'uu

Miidhaa daa'immanirra yookiin qabeenyarra ga'u dhowwuuf/ittisuuf daa'imman naannoo tokkorraa akka fagaatan yookiin gochawwan garagaraa akka hinraawwanne gochuun nidanda'ama. Yeroon ittisaa sun baay'ee dheeraa ta'ee daa'imman maalummaa rakkinichaa akka hindaganne ofeeggannoon nibarbaachisa. Fakkeenyaaf, mucaa waggaa sadiif daqiiqaa sadii, mucaa waggaa afuriif daqiiqaa afuriif naannoo irraa akka siqan gochuun ittisa/dhowwa kaa'uun nidanda'ama.

- Daa'imman waggaa sadii gadi jiraniif malli kun hinhajjatu. Sababni isaas, kaayyoo ittisichaa hubachuu waan hindandeenyeefidha.
- Malli sirreessaa kun raawwatamaa kan ta'u daa'imni amala hinbarbaadamne irra deddeebi'ee yoo agarsiisedha. Dabalataanis, malli kun hojiirra ooluun dura waa'een ittisichaa daa'imaaf irra deddeebi'amee itti himamuufi itti waliigaluu, akka of eeggatan godhamuu qaba. Fakkeenyaaf, daa'imichi sababa kamiinuu haata'u irra deddeebi'ee amaloota armaan gadii kan agarsiisu yoo ta'e
 - o Meeshaa caccabsuu
 - o Ofiifi daa'imman biroo miidhuufi gocha akkasiirraa of qusachuuf eeyyamamaa yoo ta'uu baate
 - o Yommuu maatiin/barsiisonni mariyatan ykn hojii hojjatan irra deddeebi'uun jeequun hojii dhawwuufi kkf yommuu mudatu hojiirra oolchuu nidanda'ama. Daa'immanis mala kana ilaalchisee hubannoo akka qabaatan umrii waggaa lamaafi walakkaarraa kaasee mariisiisuun barbachisaadha.

11. Balaawwan jiran hubachiisuu

Daa'imman gocha raawwataniif itti gaafatamummaa akka fudhatan gochi isaanii balaa inni hordofsiisuu malu hubachiisuun barbaacisaadha.

12. Maatiin wanta ijoolleen isaanii akka hinraawwanne barsiisan ofiis gochicha raawwachuu dhiisuun fakkeenya ta'uu qabu.

Daa'imman waan warraafi maatii isaaniirraa dhaga'aniifi argan waan raawwataniif, akkasumas daa'imman waan dhaga'an caalaa waan ijaan argan qabachuun waan isaanitti toluuf maatiin waan ijoollee isaanii ajajan ofiis raawwachuu qabu.

13. Qorumsa fageessuu

Wantoota daa'imman akka hintuttuqne barbaannu naannoo isaaniirraa fageessuun 'hintuqiin!' dhiisi!' jechuurra baay'ee filatamaadha. Daa'imman wantoota naannoo isaaniitti argaman beekuuf fedhii waan qabaniif tuttuquun barachuuf yaaluun isaanii baay'ee gaariidha. Kanaafuu, daa'imaan 'hintuqiin!' jechuun amala gaarii kana daangessuudha.

5. Eegaawwan fuutuu ta'an

Mariyachiisaa

Hirmaattotaaf ergaawwan furtuu kanneen dubbisaaffi

- Daa'imman naamusa qabeeyyii ta'an jechuun amala maatiin irraa eegu mul'isan jechuudha,
- Daa'imman karaalee amala sirreessaa eeyyeentaa ta'een guddisuuf maatiin guyyaa muraasaaf osoo hintaane nuffii malee yeroo dheeraadhaaf yaalii taasisaniin bu'aa galmeessisuu nidanda'u.
- Maatiin haalota addaddaa keessatti daa'imman maal gochuu akka qabaniifi gochuu akka hinqabne itti himuurra darbee gochaan agarsiisuudhaan fakkeenya ta'uutu irraa eegama.
- Daa'imman naamusa irraa barbaadamu mul'isuu ykn raawwachuu yoo hindandeenye maloota amala sirreessaa eeyyeentaa ta'een sirreessuun irra jiraata
- Daa'imman mala adabbii qaamaanis ta'e bifa miira isaanii miidhuun kan adabnu yoo ta'e yeroo dheeraa keessatti jireenya isaaniirratti dhiibbaa hamaa geessisuu nidanda'a.

- Adabbiin daa'imman sababa sodaataniif gocha sirrii hintaane akka hinraawwanne taasisuu nidanda'a. Haata'u malee, wayita namni isaan sodaachisu hinjirretti gara gocha hinbarbaadamneetti seenuuf carraa isaan qaban bal'aadha.
- Galmi inni ijoon seera/naamusa barsiisuu ta'uu kan qabu daa'imman gocha hawaasa biratti fudhatama qaban fedhii isaaniin akka raawwatan dandeessisuu, akkasumas guddinaafi ofitti amanamummaa daa'immanii ol guddisuudha.
- Malli eeyyeentaa ta'e daa'imman sodaafi mataa gadiqabachuun osoo hintaane fedhiidhaan gocha sirrii ta'e akka raawwatan godha.
- Adabbiin bu'a qabeessa/eeyyeentaa/ kan ta'u sababa adabbiitiin dhukkubbiin qaama daa'imarra kan hingeenyeeffi miidhaa kan hinuumne, yookiin miidhaa sammuu kan hinhordofsiisne yoo ta'edha. Dabalataanis, adaabbiin bu'a qabeessa kan ta'u daa'imni barbaachisummaa sirreessaarratti haalaan akka irratti qophaa'an godhamuufi amala hinhadaachifne mul'isaniif adabbiin akka barbaachisu isaanumti yoo irratti waliif galaniiru ta'edha.
- Karaan hi'eentaa ta'e hamaa ta'uu isaarraa kan ka'e daa'imman caalmaatti finciltoota akka ta'anif dhiibbaa geessisa.
- Maatiin mala eeyyeentaa ta'etti fayyadamu gara adabuutti/adabbiitti) carraan itti deemu baay'ee dhiphaadha.